

De leugenstenen in het Teyler's Museum

Dr. J. H. Sypkens Smit

Het Teyler's Museum, rijk aan opmerkelijke verzamelingen, zowel op natuurwetenschappelijk- als op kunstgebied, bezit naast die rijkdom op zich zelve, bovendien nog de charme van de sfeer der achttiende eeuwse kabinetten. Een deel onzer huidige musea vindt hun oorsprong in dergelijke particuliere collecties. In deze omlijsting passen zeer goed de vijf objecten, waarop hier de aandacht gevestigd wordt.

Door de vriendelijke bemiddeling van de conservator van het Palaeontologisch-Mineralogisch Kabinet, Dr C. O. van Regteren Altena, vindt de lezer hiernevens afbeeldingen van twee van deze voorwerpen met crèmekleurige of grijze reliëffiguren van wonderlijke diervormen, ongeveer een decimeter groot.

Hun herkomst is ons bekend: het zijn exemplaren uit de collectie schijnfossielen, die door PROF. J. B. A. BERINGER in de buurt van Würzburg werden bijeengebracht. Hoe deze vijf exemplaren in Haarlem terecht zijn gekomen is aan de Conservator onbekend. Het is mogelijk, dat ze er kwamen via de Heidelberger Prof. J. D. Hahn, die eertijds hoogleraar in Utrecht was en in 1753 de Jesuïten de schuld gaf van het bedrog. Ook de Leidse natuurkundige Gronovius liet zich een aantal jaren later in dezelfde zin uit.

Hoe het ook zij, bovenbedoelde objecten vormen enkele exemplaren van een verzameling namaakfossielen, die in de tijd van hun vervaardiging direct al veel stof deed opwaaien en die tot een hele reeks geschriften aanleiding heeft gegeven. A. Padtberg verzamelde al de titels van 59 artikelen van 1725 af tot 1920 toe. Behalve de voorwerpen in het Teyler's Museum is er een groot aantal (190 stuks!) - veel fraaiere - bewaard gebleven in de geologische verzamelingen in Würzburg. Ook in Bamberg, Göttingen, Karlsruhe en Dresden zijn of waren exemplaren aanwezig van deze wereldberoemde 'Lügensteine' of 'Steine vom Himmel' zoals Karl Vogt ze in een opstel van zijn hand indertijd in de Neue Presse (Wien) betitelde.

Behalve zijn verlangen de lezers van 'Grondboor en Hamer' opmerkzaam te maken op deze historisch gezien belangrijke pseudofossielen, wenst schrijver ook de aandacht te vestigen op een, enkele jaren geleden verschenen, weinig bekend boekwerk: *The Lying Stones of Dr. Johann Bartholomew Adam Beringer, being his Lithographiae Wirceburgensis*. Het is vertaald en gecommentarieerd door Melvin E. Jahn en Daniel J. Woolf. Dit ruim 200 bladzijden tellende bijzonder fraai gedrukte boek is het resultaat van de vruchtbare samenwerking tussen de palaeontoloog Jahn en de classicus Woolf. Hierdoor werd het mogelijk de Latijnse tekst eindelijk eens in een moderne taal te lezen en ook de wijze waarop deze tekst van commentaar voorzien is, werpt een heel ander licht op dit klassieke vervalsingsdrama.

De professorszoon J. B. A. Beringer (1667 - 1740) was hoogleraar in de anatomie en chirurgie. En zoals meer voorkomt had deze vakbekwame arts naast zijn eigenlijke vak een uitgesproken belangstelling voor de voortbrengselen der natuur, meer in het bijzonder voor fossielen. Hij bezat dan ook een aardig 'rariteitencabinet', met versteningen uit alle windstreken van Europa.

Doch 31 mei 1725 bereiken Beringer uit een bepaalde berg in de nabijheid van zijn woonplaats allerlei steenfiguren van zeer afwijkende aard, gelijk onze afbeeldingen laten zien. Hij stelt vinders beloningen in het vooruitzicht en gaat ook zelf zoeken. Een hele verzameling van iconolithen met voorstellingen van vogels en hagedis-achtigen, vissen, planten, zelfs parende dieren, insecten en spinnen, nota bene met web, wordt geleidelijk zijn deel. Zelfs volgen stenen met hebreeuwse lettertekens er op en het woord 'Jehova'.

LITHOGRAPHIÆ WIRCEBURGENSIS,

DUCENTIS LAPIDUM FIGURATORUM, A POTIORI
INSECTIFORMIUM, PRODIGIOSIS IMAGINIBUS EXORNATÆ

SPECIMEN PRIMUM,

Quon

IN DISSERTATIONE INAUGURALI PHYSICO-HISTORI-
CA, CUM ANNEXIS COROLLARIIS MEDICIS,

AUTHORITATE ET CONSENSU

INCLYTÆ FACULTATIS MEDICÆ.

IN ALMA EOO-FRANCICA WIRCEBURGENSIUM
UNIVERSITATE,

PRÆSIDE

Prænobili, Clarissimo & Expertissimo Viro ac Domino,

**D. JOANNE BARTHOLOMÆO
ADAMO BERINGER,**

Philosophiæ & Medicinæ Doctore, ejusdemque Professore
Publ. Ordin. Facult. Medicæ h. t. DECANO & Seniore, REVE-
RENDISSIMI & CALISSIMI PRINCIPIS Wirceburgensis Consiliario, &
Archiatro, Aulæ, nec non Principis Seminarii DD. Nobilium
& Clericorum, ac Magni Hospitalis Julianæ
primo loco Medico,

Exemplis de more rigida Examibus,

PRO SUPREMA DOCTORATUS MEDICI LAUREA,
annexisque Privilegiis ritè consequendis,

PUBLICÆ LITTERATURUM DISQUISITIONI SUBMITTIT

GEORGIUS LUDOVICUS HUEBER

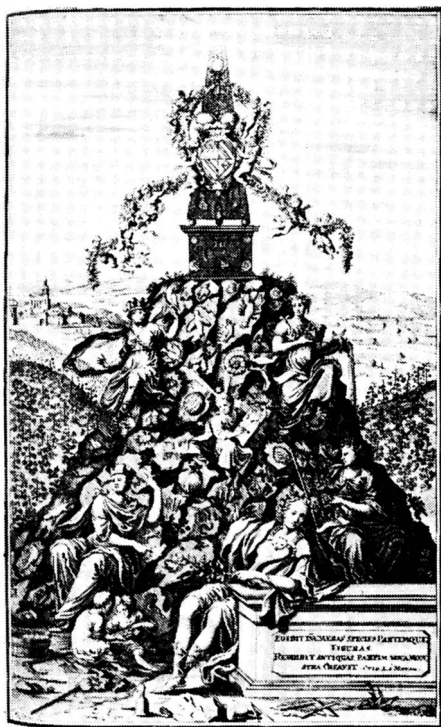
Herbipolensis, AA. LL. & Philosophiæ Baccalaureus,
Medicinæ Candidatus.

IN CONSUETO AUDITORIO MEDICO.

Anno M.DCCXXVI. Mense Majo, Die

Prostat Wirceburgi apud Philippum Wilhelmum Fuggart,
Bibliopolam Aulico-Academicum.

Typis Marci Antonii Engmann, Universitatis Typographi.

Een jaar later, mei 1726, geeft de enthousiaste Dr Beringer een geleerde verhandeling uit, die naar gebruik van die tijd, ingebouwd is in een dissertatie van een zijner leerlingen, Georg Ludwig Hueber, de Lithographiæ Wirceburgensis.

Een aanvankelijke lezing van deze wetenschappelijke blunder wil dat het bedrog door studenten zou zijn gepleegd, die Beringer tenslotte zijn eigen naam, volgens anderen zijn portret hebben laten vinden. Helaas is ons geen enkele afbeelding van Beringer meer bekend.

Maar het was stellig geen studentenstreek, doch een poets hem gebakken door twee

zijner collegae professoren: Prof. J. G. von Eckhart, bibliothecaris van het prinselijk hof en van de universiteit en J. Ignath Roderick, Prof. in de Geographie en Algebra. Volgens een artikel van A. Padtberg in 'Stimmen der Zeit' zou deze auteur een brief onder ogen gehad hebben van Eckhart waaruit bleek dat hij en Roderick met goede bedoelingen gehandeld zouden hebben om Beringer te waarschuwen voor het bedrog waaraan hij blootgesteld werd door enige steengroefwerkers die hem allerlei 'fossielen' in handen speelden. De waarschuwing pakte verkeerd uit. Integendeel, toen pas kwamen de arbeiders, die een goede fooi kregen, met steeds meer materiaal aandragen.

Of ook dit verhaal wel juist is, vermag ik niet te beoordelen. In het hier besproken boek zou Beringer's arrogantie de beide collegae geprikkeld hebben en hen tot het maken van vervalsingen verleid. Belangwekkend is in dit verband dat rechtsverslagen die door Dr Heinrich Kirchner in 1935 ontdekt zijn en in 1954 nog eens door Carl Christoph Beringer herontdekt, een procesverbaal blijken te zijn van rechtszittingen in het Würzburger Domkapittel. Uit de datum 6 juli 1726 blijkt dat Beringer er geen gras over heeft laten groeien en dat de klacht zijnerzijds snel in behandeling is genomen. De stukken geven uitvoerig verslagen weer van drie knapen, die als vinders en tussenpersonen hebben dienstgedaan.

De beide professoren verging het niet zo best. Von Eckhart kon zijn archiefstudies niet meer publiceren daar hem de verdere toegang tot het archief ontegd werd. Hij stierf vier jaren na het proces. Roderick nam gedwongen, dan wel vrijwillig afscheid van Würzburg, al kwam hij na een aantal jaren na een smeekbede aan de Prins-Bisschop weer terug. Beringer ging voort met zijn academische lessen en schreef nadien nog een tweetal boekjes die een zekere bijval oogstten.

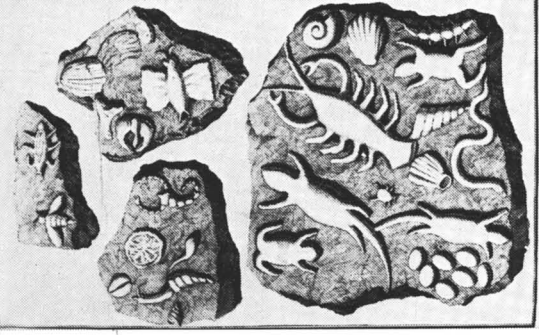
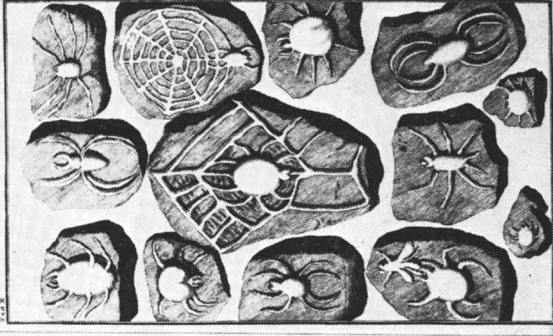
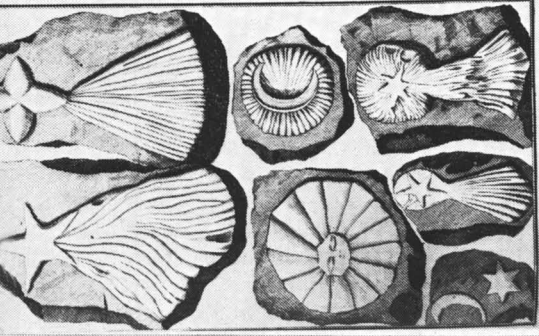
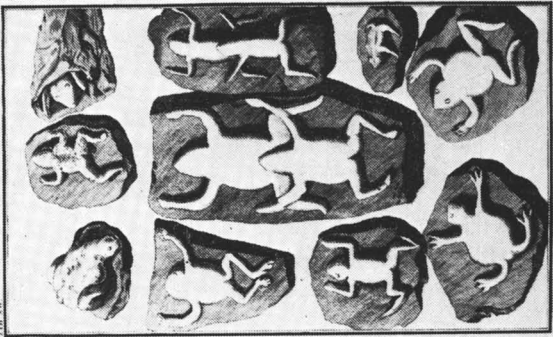
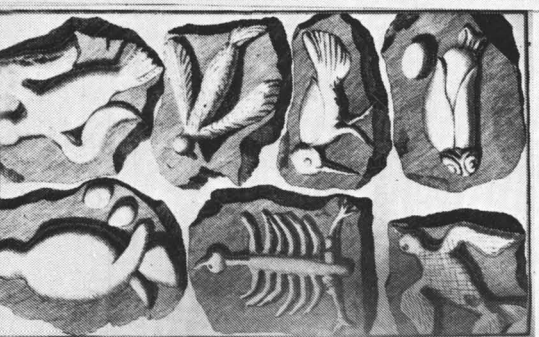
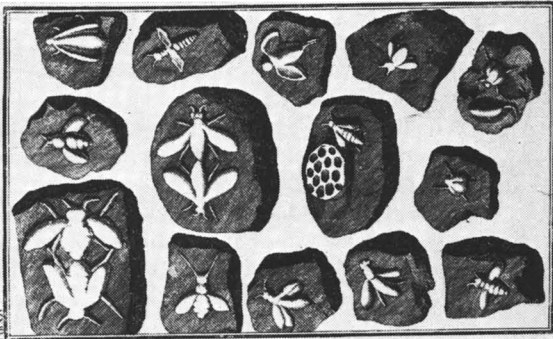
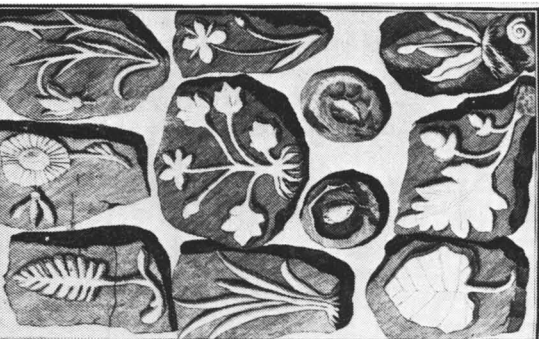
Het waardeerbare van het besproken boek ligt hierin, dat de bewerkers juist door de grondtekst nauwgezet te vertalen en ook de geciteerde en gebruikte bronnen even nauwkeurig na te trekken - hetgeen geen gemakkelijke opgave bleek - er in geslaagd zijn Beringer zelf toch als een kritischer man dan hij oppervlakkig schijnt te doen uitkomen. Hij was echt niet de arme verdwaasde halfgeleerde waarvoor hij door de eeuwen heen meer of minder is uitgekreten. Hij was alleen veel te goed van vertrouwen geweest en in het veldwerk onvoldoende geschoold.

In de tweede plaats leert het boek veel over de ontwikkeling van de palaeontologie in de dynamische achttiende eeuw.

Zeer terecht hebben vertaler en commentator er in hun inleiding op gewezen dat de geschiedenis der natuurwetenschappen dikwijls teveel wordt behandeld in mijlpalen, terwijl alleen de uitspraken van de allergrootsten - vaak achteraf als zodanig erkend - sterk naar de voorgrond worden gehaald. Men haalt Agricola, Steno, Cuvier, Darwin en anderen aan; daarom heen scharen zich dan de mindere goden zoals Athanasius Kircher, Olef Worm, Edward Lhwyd, e.a.

Maar, zo stellen Jahn en Woolf: veroorzaakt men zo geen hiaat? Vraagt men zich wel voldoende af in welke bedding de geponeerde uitspraken terecht kwamen. Wat is de betekenis van de grote groep doorsnee-intellectuelen. Welk klankbord ontmoeten zij? De derde groep omvat de 'virtuosi', de geleerde dilettanten of amateurs. Zij vertegenwoordigen het algemene meningspatroon en men kan de grootheid van de topfiguren eigenlijk alleen afmeten tegen de achtergrond van wat bij de virtuosi gangbare denkbeelden waren.

Tegenwoordig ziet men hetzelfde: De Nobelprijswinnaars worden terecht als de coryphèen der wetenschap gevierd. Maar op hoeveel monnikenwerk door heel wat redelijke intellectuelen verricht, steunen uiteindelijk ook onze topgeleerden.

Ook het niet slagen, het afgetast hebben van wegen, die niet tot het beoogde doel leiden, hebben hun positieve betekenis gehad. Zo kan Beringer's falen op zijn tijd-genoten invloed uitgeoefend hebben door hen kritischer te stemmen ten aanzien van geponeerde theorieën.

Terecht menen de commentatoren van Beringer's boek, dat naast andere, door Beringer aangehaalde vakliteratuur, zijn eigen werk voor ons belangrijk is om zijn tijd te begrijpen en ons te doen aanvoelen hoe hypothesen, theorieën en opgekomen denkbeelden, die gangbaar en het bespreken volkomen waard waren, thans wel als even volkomen absurd afgedaan hebben. Toch werd uit dit wetenschappelijk spel van pro en contra het moderne wetenschapsgebouw opgetrokken, een gebouw, waaraan straks ook wel weer een en ander vernieuwd zal moeten worden!

Na een inleiding over het bestaansrecht van de studie der palaeontologie, aanhaling van de deskundigen uit zijn tijd en daarvoor, een beschrijving van de vindplaats en de aard der gevonden voorwerpen, wordt diep ingegaan op het totaal ongewone aspect der gefigureerde stenen. De gedachte aan fraude kwam wel op bij Beringer, maar op grond van allerlei overwegingen verwierp hij die mogelijkheid, zelfs al zou iemand hem met een of ander steentje eens bij de neus genomen hebben. Alleen het aantal en de arbeid die aan het maken ervan vast zat was te groot om aan fraude te denken.

In hoofdstuk III passeren dan de verschillende gangbare stromingen de revue. Dit boeiende verslag wordt dan weer nader in verschillende volgende hoofdstukken geanalyseerd en doorgesproken.

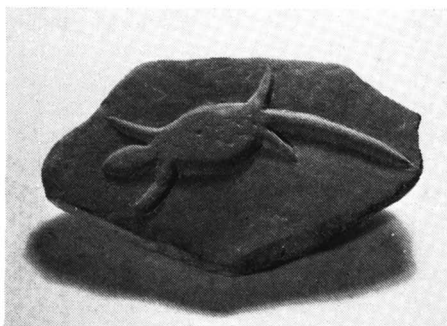
Hij begint met Aristoteles, die het mysterie van nature aanvaardt. Anderen zien er een invloed der sterren in, hetgeen Beringer ongeloofwaardig schijnt, gezien de diepte waarop de fossielen in de aarde verborgen kunnen liggen. Iets rationeler acht hij Plot's gedachten, vertolkt in zijn Oxford Natural History, dat er zekere formatieve krachten zouden schuilen in de zouten die zich in de aarde afzetten. Maar, zegt Beringer, is deze 'vis plastica' nu iets heel anders dan de 'occultæ qualitas' van de geleerden van Aristoteles' eeuw.

Lhwyd, in een uitvoerige toelichting nader besproken, verzet zich sterk tegen de leer van de vis plastica, zich terecht afvragend, hoe ter wereld enig zout soms zo maar een varentak of een stuk kaak zou kunnen formeren. Ook Beringer benaauwt het al hij zelfs hebreeuwse letters onder het oog krijgt! Nee, Lhwyd ziet in zijn 'Lithographia Britannica' meer in de dampen oprijzend uit de zeeën, die weer als regen en mist op het land neerslaan als veroorzakers der figuurstenen. Deze dampen zouden bezwangerd zijn met zaad tot formering van testacea, vissen, etc., waarbij de kwaliteit van het zaad en de voedingsbodem van invloed zouden zijn hoe, waar en wat er uitgroeide.

Wel verre het hiermee eens te zijn veegt Scheutzer in zijn Herbarium Diluvianum deze mening als een zilt grapje van de tafel. Voor hem en vele anderen moeten wij de fossielen zien als relikten van voor de zondvloed.

Veel dichter bij Lhwyd blijft een andere virtuosus, Charles Nicolaas Lang in zijn Tractatus de Lapidum figuratorum Origine, die stelt dat het zaad van zeedieren op een andere wijze in de aarde dringt en door ondergrondse warmte en andere factoren weer naar boven komt. Mede door inherent magnetisme komen de latent sluimerende plastische vormkrachten naar voren. Hij spreekt van een 'aura seminalis' (een zaadscheppend briesje), die de petrefacten tot stand brengt.

Beringer ziet als voordelen van de theorie van Scheutzer dat ze zich vergaand schijnt te dekken met de waarheid der natuurlijke historie, de christelijke religie en de

teksten van de Heilige Schrift, maar vindt ze toch onvoldoende toepasbaar op zijn toch niet echt gefossiliseerde figuurstenen.

Weer anderen zien in de iconolithen gelukkige dwalingen der natuur. Sommigen vinden dit niet godvruchtig. Alles is toch van hogerhand zinvol geregeld. Maar toch vindt Beringer, met anderen, dat een zekere speelsigheid aan de natuur (*lusus naturae*) niet onzegd kan worden. Iets in deze geest ziet hij - gelijk lösspoppetjes - als overwegenswaardige mogelijkheid.

Nog meent Beringer te moeten gewagen van een der hypothesen, door een van zijn collegae geuit, die hem bij een zijner opgravingen vergezelde. Deze achtte de gevonden stenen ook zo heel anders dan alle andere petrefacten, dat hij meer geneigd was ze het werk, niet van de Natuur, maar van de Kunst te achten. Hij zag er werkstukken in uit een heidens verleden en haalt op zijn beurt vele geleerden aan die kunnen getuigen hoe de synodes in het verleden fel gepoogd hebben het heidens geloof en de heidense riten uit te bannen.

Een andere vriend meent Beringer nog te moeten wijzen op de vaak pas indirect aantoonbare kracht van het licht. Hij denkt ook aan de beelden in de camera obscura, aan spiegels en de beelden in de pupil van het oog. Het licht zou een plastische kracht in zich bergen. Deze, samen met de overal aanwezige atomen zouden op een zacht substraat als klei en leem vormen kunnen verwekken van insecten, planten en sterren.

Als men ziet, zo gaat Beringer verder, hoe zelfs het denken aan iets schrikwekkends al invloed kan hebben op de vrucht in de zwangere baarmoeder ener vrouw (de overbekende volksgedachte van het 'verzien') en dit ondanks dat deze weerstand biedt aan haar onplezierige verrassing, zo zou ook iets dergelijks zich in de aarde kunnen voordoen. Als een moeder een en ander al niet kan verijdelen in haar baarmoeder, hoe zou dan niet iets dergelijks zich in de schoot van moeder aarde kunnen voordoen. Ook hier toch een zelfde problematiek van conceptie en generatie. Zou niet de substantie van het licht, gecombineerd met de activiteit van de vruchtbare aarde en aangevuld met de richtende krachten van zouten en zaden, zelfs van een 'panspermia', een bepalende kracht kunnen zijn in de formatie van plant en dierfiguren, hetzij in steen, hetzij in vervormbare, eerst later verhardende klei? Mogelijk dat juist de vorm van lichtinval verantwoordelijk gesteld kan worden voor de onnatuurlijke dikte van bijvoorbeeld een spinneweb of van plantendelen; zoals convexe en concave spiegels ook vertekende beelden produceren..... Mogelijk dat er een terugstraling van de hebreeuwse letters - het jodenkerkhof lag dicht bij de vindplaats - heeft plaats gevonden waarbij de letters in de aarde geabsorbeerd kunnen zijn, zo soezelt een filosofische vriend van Beringer.

Al deze hier vluchtig aangestipte meningen vindt men uitvoerig belicht in Beringers boek, dat uitkwam ondanks dat de stad gonsde van geruchten over bedrog. Hij was te enthousiast en stelde zijn vondsten geheel ter discussie.

Men kan zijn hoofd schudden over zoveel goedgelovigheid, maar laten wij voorzichtig zijn. Hoeveel urnen moesten uit het museum van Assen verdwijnen? Hoe is het gegaan met de opzienbarende 'praehistorische' vondsten van Glozel. Nog zie ik voor me een kop in een tijdschrift waarbij een bekend archaeoloog zich uitspreekt 'Waarom ik in Glozel geloof'. En dan de door J. S. Weiner in 'The Piltdown Forgery' beschreven ontknoping van een voor praehistorisch aangeziene menschedel, waarbij de kaak van een orang oetang bleek te zijn en hierbij diverse kiezen waren bijgeslepen. The Illustrated London News bracht het nieuws onder de titel: 'The greatest of all scientific practical jokes'.

Wetenschappelijke grappenmakers hebben eens een heel scheikundig fantasiestuk in elkaar geflansd en dit aan een tijdschriftredactie aangeboden, die het zonder meer grif opnam. Als men het wonderbaarlijke maar op de juiste wijze presenteert!

LITERATUUR

JAHN, MELVIN E. and WOOLF, DANIEL J. - The Lying Stones of Dr. Johann Bartholomew Adam Beringer, being his 'Lithographiae Wirceburgensis. Translation and Annotated by Melvin E. Jahn and Daniel J. Woolf, 1963 (Un. of California Press and Cambridge Un. Press.)

Boekbesprekingen in:

Isis 55 (1964) pp. 117-118.

Journ. of the Hist. of Med. and Allied Sciences. Jan, 1964, pp. 85-87.

KIRCHNER, HEINRICH - Die Würzburger Lügensteine im Lichte neuer archivalischer Funde. Zeitschr. Deutschen Geol. Gesellsch. Vol. 87:9 (Nov.) 1935) pp. 607-615.

BERINGER, CARL CHRISTOPH - Geschichte der Geologie und des Geologischen Weltbildes. Stuttgart, 1954 (Ferd. Enke Verlag).

BRUIJN, J. G. de - Geestelijke Natuurkunde. Grondboor en Hamer No. 6, Dec. 1972, pp. 166-175

WEINER, J. S. - The Piltdown Forgery, Oxf. Un. Press. 1954 (besproken door Sir John Squire, in The London News, March 19, 1955, pp. 498-) (Men zie ook idem July 10, 1954).

EDWARDS, W. N. - The early history of palaeontology, Trustees of The British Museum (Natural History) Publication No. 658. London 1967.